

Sự tương tác giữa người dạy và người học trong dạy học ở bậc đại học

TS TRẦN THỊ MINH NGỌC

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: minhngoc351@yahoo.com

Tóm tắt: Tương tác giữa người dạy và người học trong quá trình dạy học là vấn đề đang được quan tâm như một đột phá nhằm nâng cao chất lượng đào tạo. Bài báo làm rõ một số vấn đề: Khái niệm tương tác, tương tác trong dạy học và dạy học tương tác; Sự tương tác giữa người dạy và người học trong quá trình dạy học; Bước đầu đề xuất các giải pháp nhằm nâng cao chất lượng dạy học tương tác hiện nay ở các trường đại học.

Từ khóa: tương tác trong dạy học; dạy học tương tác; người dạy; người học; môi trường dạy học.

Đổi mới căn bản và toàn diện giáo dục và đào tạo là vấn đề đang được cả xã hội đặc biệt quan tâm. Đây vừa là vấn đề cấp bách, vừa là vấn đề lâu dài, là yêu cầu khách quan được bắt nguồn từ thực tiễn Việt nam trong bối cảnh toàn cầu hóa, hội nhập quốc tế, cách mạng khoa học và công nghệ đặc biệt là cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư đang tác động đến tất cả các lĩnh vực kinh tế - xã hội của nước ta. Đây thực sự là quá trình cải biến sâu sắc, toàn diện, đồng bộ và khẩn trương các bước đi thích hợp. Trong định hướng phát triển đất nước giai đoạn 2021-2030, Văn kiện Đại hội Đảng lần thứ XIII khẳng định: “Tạo đột phá trong đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo”⁽¹⁾. Biết tạo ra những đột phá trong đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo là công việc quan trọng nhằm thực hiện sáng tạo các quan điểm cơ bản về phát triển giáo dục và đào tạo mà Đại hội toàn quốc lần thứ XIII của Đảng đã vạch ra.

Đổi mới phương pháp giảng dạy và học tập nhằm nâng cao hiệu quả đào tạo, tăng tính chủ động của người học, đảm bảo được mục tiêu đề ra là cần thiết trong quá trình đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo hiện nay. Đối với mỗi môn học, phân học, mỗi loại đối tượng người học đòi hỏi phải có những quan điểm dạy học thống nhất, đồng thời có những phương pháp giảng dạy, học tập có tính riêng biệt vừa hiện đại vừa phù hợp. Để tìm được phương pháp giảng dạy có hiệu quả cần nhận thức đầy đủ và chính xác về mối quan hệ hoạt động dạy, hoạt động học với môi trường sư phạm. Bởi quá trình dạy học là quá trình phức hợp, là một hệ thống với nhiều yếu

tố có mối quan hệ tác động qua lại và phụ thuộc lẫn nhau. Như vậy, trong hoạt động dạy học vấn đề đặt ra cả về lý luận cũng như thực tiễn là cần xem xét mối quan hệ giữa người dạy và người học, giữa hoạt động dạy và hoạt động học. Đây là những nhân tố quan trọng trong quá trình dạy học tạo nên chất lượng của hoạt động dạy học. Để làm rõ vấn đề này chúng ta cần thống nhất nhận thức về khái niệm tương tác và quan điểm tương tác trong dạy học và dạy học tương tác.

1. Một số vấn đề về lý luận dạy học tương tác

Khái niệm tương tác: Có nhiều ý kiến khác nhau, có ý kiến đi từ phân tích ngữ nghĩa của từ tương tác, có ý kiến đi từ phân tích cấu trúc của các mặt trong mỗi sự vật hiện tượng hoặc giữa các sự vật hiện tượng tồn tại trong thế giới khách quan. Nhìn chung thống nhất được giải nghĩa: Tương tác là tác động qua lại lẫn nhau.

Như chúng ta đều biết, nguyên lý về mối liên hệ phổ biến của các sự vật, hiện tượng trong thế giới khách quan đã chỉ ra rằng: Mọi sự vật hiện tượng là biểu hiện cụ thể của thế giới vật chất, chúng thống nhất ở tính vật chất nên chúng ràng buộc lẫn nhau, phụ thuộc lẫn nhau, quy định lẫn nhau, làm tiền đề tồn tại cho nhau; Hay nói chung là chúng tác động qua lại lẫn nhau hoặc trực tiếp hoặc gián tiếp. Liên hệ chính là sự tác động, chuyển hóa giữa các sự vật, hiện tượng và bản thân mỗi sự vật, hiện tượng. Sự tác động đó bao giờ cũng từ hai phía và không bình đẳng, có nghĩa là một phía đóng vai trò là nguyên nhân. Phân tích cơ sở mối liên hệ của các sự vật, hiện

tượng trong thế giới khách quan, giúp chúng ta khẳng định rằng: *Tương tác là sự tác động qua lại giữa các chủ thể hành động, các thành phần trong một hệ thống hoặc giữa các hệ thống.*

Khái niệm tương tác trong dạy học: Trong mọi hoạt động dạy học đều có sự tương tác giữa các thành tố: người dạy, người học, môi trường dạy học... Các yếu tố này tác động qua lại với nhau, chúng có ảnh hưởng trực tiếp tới quá trình dạy học. Nắm vững và điều khiển được các tương tác đó giúp cho người dạy có những biện pháp điều chỉnh, tổ chức quá trình dạy học theo hướng phát huy tối đa tính tích cực, chủ động của người học. Tương tác không chỉ là cách thức của các mối quan hệ mà còn trở thành mục tiêu dạy học, đó là quá trình hình thành các năng lực tương tác cho người học. Như vậy, quá trình dạy học nào cũng đều diễn ra các hoạt động tương tác, đó là tương tác trong dạy học. Tuy nhiên, không phải mọi quá trình dạy học đều gọi là dạy học tương tác. Tùy theo việc quá trình dạy học đó được tổ chức theo lý thuyết hay quan điểm, phương pháp dạy học khác nhau thì các tương tác cũng diễn ra khác nhau và mức độ, thái độ học tập của sinh viên cũng khác nhau.

Dạy học tương tác là vấn đề không mới song có nhiều quan điểm, cách hiểu khác nhau. Điều này xuất phát từ việc thay đổi quan điểm dạy học từ thụ động tiếp thu kiến thức sang chủ động của người học, từ nhìn nhận quá trình dạy học với người dạy là trung tâm sang phía người học là trung tâm. Chúng ta đều biết rằng quá trình dạy học là một hệ thống bao gồm nhiều nhân tố với vị trí và chức năng khác nhau. Trong đó, giảng viên với hoạt động dạy và sinh viên với hoạt động học là hai nhân tố trung tâm. Trong quá trình vận động và phát triển, mỗi nhân tố đều phát huy tác dụng của mình, các nhân tố khác như mục đích, nhiệm vụ, nội dung, phương pháp và phương tiện dạy học đều phải thông qua giảng viên với sinh viên trong hoạt động dạy và học mới phát huy tác dụng thực tế. Nếu giảng viên và sinh viên với hoạt động dạy và học của họ không nhận thức được mục đích, nhiệm vụ dạy học, không nắm được nội dung dạy học, không sử dụng hợp lý các phương pháp, phương tiện dạy học thì kết quả của quá trình dạy học không đạt được mục tiêu cơ bản đề ra. Do

đó, các quan điểm khá thống nhất rằng, quá trình dạy học là quá trình có tính hai mặt: Hoạt động giảng dạy và hoạt động học, hai mặt của hoạt động này là một thể thống nhất biện chứng, chúng tồn tại trong mối quan hệ qua lại với nhau. Đây là mối quan hệ phản ánh sự tác động qua lại giữa giảng viên và sinh viên, giữa dạy và học.

Sự tác động qua lại giữa các nhân tố của quá trình dạy học, giữa quá trình dạy học với môi trường tạo nên những nét đặc trưng của mối quan hệ giảng viên và sinh viên trong những giai đoạn phát triển nhất định của xã hội và nhà trường. Mỗi phương pháp sư phạm có những nét đặc trưng trong quan hệ giữa thầy và trò, ta nêu một số phương pháp sư phạm tiêu biểu: phương pháp truyền thống (cổ truyền) có chú ý đến vai trò của người học dưới sự hướng dẫn của thầy, tuy nhiên thầy có vai trò chủ đạo tuyệt đối. Đối với phương pháp tích cực thầy là người thiết kế cho trò hoạt động học tập, người học đảm nhiệm trách nhiệm tự giáo dục. Các phương pháp giảng dạy hướng tới chức năng thiết kế, tổ chức, chỉ đạo, kiểm tra quá trình dạy học góp phần thúc đẩy quá trình tự học tập nhưng không làm thay người học. Học là tự điều khiển quá trình chiếm lĩnh tri thức của bản thân, tự thiết kế, tự tổ chức, tự thi công, tự kiểm tra việc học của mình dưới sự điều khiển sư phạm của thầy, hai hoạt động này luôn thống nhất với nhau, tác động lẫn nhau, đó là quá trình kết hợp (cộng tác) của hai mặt, hai trung tâm trong quá trình dạy và học. Hay nói một cách khác, sự cộng tác giữa dạy và học là yếu tố duy trì, phát triển sự thống nhất toàn vẹn của quá trình dạy học, điều đó tất yếu dẫn đến chất lượng cao của dạy học. Điều cần khẳng định là trong quá trình dạy học không chỉ có tác động một chiều từ thầy đến trò (từ giảng viên đến sinh viên) mà còn có sự tác động trở lại từ trò đến thầy, được biểu hiện cụ thể bằng tạo điều kiện cho thầy thực hiện quá trình dạy học, mang lại kinh nghiệm thực tiễn cho thầy trong dạy học.

Tựu chung lại, dạy học tương tác là dạy học hướng vào người học, trong đó diễn ra các hoạt động tương tác đa dạng trong một môi trường dạy học được tổ chức phù hợp, đòi hỏi tính tích cực, chủ động, sáng tạo và tự lực của người học. Người dạy đóng vai trò chủ yếu là người tổ chức môi trường

học tập và hỗ trợ tư vấn cho người học. Vấn đề đặt ra cần nhận thức là có sự phân biệt giữa khái niệm tương tác trong dạy học nói chung và quan điểm dạy học tương tác. Dạy học tương tác đòi hỏi ở mức độ cao về sự tương tác đa dạng, tính tích cực, chủ động của người học. Song người học vẫn nhận được những định hướng, trợ giúp cần thiết và có hiệu quả về nội dung, về phương pháp học tập.

Các nhà giáo dục học Việt Nam đã có nhiều đóng góp to lớn về dạy học tương tác, tuy còn có những ý kiến khác nhau, song họ đều thống nhất cho rằng, dạy học tương tác bao gồm sự tương tác nhiều chiều và đa dạng của các yếu tố thuộc môi trường dạy học, trong đó có sự tương tác chủ yếu: tương tác giữa người dạy và người học, tương tác giữa người học và người học, tương tác giữa người dạy với môi trường dạy học, tương tác giữa người học với môi trường dạy học. Các tương tác đó hướng đến việc phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo của người học và định hướng tổ chức, dẫn dắt của người dạy với người học.

Từ những phân tích trên, chúng ta có thể rút ra những đặc điểm của dạy học tương tác, trong đó đặc điểm cơ bản nhất của dạy học tương tác là định hướng vào người học, coi trọng vốn kiến thức, kinh nghiệm của người học luôn luôn đặt họ vào vị trí trung tâm của quá trình dạy học. Giảng viên chủ yếu đóng vai trò là người tổ chức, điều khiển môi trường dạy học.

Vấn đề được quan tâm nổi lên như một điều kiện tiên quyết tạo nên chất lượng đào tạo đó là quan hệ tương tác giữa người dạy và người học trong quá trình dạy học. Thực tế, tương tác giữa hai hoạt động dạy và học chưa đồng bộ, người dạy chưa quan tâm đúng mức đến hoạt động của người học trong quá trình dạy học. Vì thế, không ít trường hợp có dạy nhưng không có học. Sự lệch hướng giữa người dạy và người học tạo nên áp lực lớn cho cả thầy và trò, điều đó dẫn đến hiệu quả và chất lượng dạy và học thấp chưa đáp ứng được đòi hỏi của nhu cầu xã hội trong quá trình xây dựng và phát triển đất nước.

2. Một số giải pháp cơ bản nhằm nâng cao hiệu quả tương tác giữa người dạy và người học trong quá trình dạy học

Một là, cần tạo nên bước chuyển lớn trong nhận

thức của người dạy và người học trong dạy học tương tác. Người dạy và người học xác định được vai trò, vị trí, nhiệm vụ dạy học cụ thể của mình trong từng tương tác cụ thể. Đây là quá trình làm việc công phu, nghiêm túc, đòi hỏi sự sáng tạo cao trong từng nội dung cụ thể của việc dạy và việc học. Như ta đã trình bày ở phần mở đầu về tương tác và dạy học tương tác, tương tác giữa người dạy và người học thể hiện sự thống nhất của hai mặt đối lập, đó là vai trò chủ đạo của người dạy được thể hiện cụ thể trên các mặt: định hướng, tổ chức, tư vấn tác động đến người học thông qua lựa chọn các phương pháp, phương tiện và hình thức tổ chức dạy học nhằm đưa đến người học những tri thức mới. Cùng với vai trò chủ đạo của người dạy phải là vai trò chủ động của người học: tự chủ, độc lập, tìm tòi, sáng tạo để lĩnh hội tri thức mới tùy theo từng phương pháp dạy và học cụ thể thì tính chất tương tác giữa người dạy và người học cũng khác nhau.

Điều chúng ta cần nhận thức để làm sáng rõ vai trò của người học trong dạy học tương tác. Đó là ngoài tương tác giữa thầy với trò, người dạy và người học thì tương tác giữa người học với người học trong quá trình dạy học ít được chú ý bởi họ xem người học trong lớp học như là đối tượng đồng nhất tuyệt đối mà cần nhận thức mềm dẻo rằng, tương tác giữa người học với người học khác, giữa một người học với tổ, nhóm học tập của mình hoặc số đông người học trong lớp. Thông qua những tương tác đó người học có điều kiện thể hiện được nhu cầu và quan điểm của bản thân trong tiếp thu tri thức. Tương tác giữa người học với người học giúp cho việc tiếp thu hoặc phản biện các ý kiến của các bạn học khác để có nhận thức đúng về những tri thức mới. Điều này giúp cho mỗi sinh viên (người học) phát triển năng lực cộng tác, năng lực xã hội. Như vậy, tương tác giữa người học và người học trong quá trình dạy học tương tác giúp huy động được sự tích cực của nhiều người trong lớp học, điều đó thể hiện rõ vai trò tự chủ động, tích cực, sáng tạo của người học trong quá trình học tập. Điều đó đặt ra việc rèn luyện năng lực học tập, năng lực làm việc nhóm của sinh viên nhằm huy động trí lực của tất cả mọi người trong lớp học.

Để dạy học tương tác có hiệu quả, chúng ta cần

nắm vững những tương tác cơ bản trong cấu trúc các tương tác chung của quá trình dạy học, đó là tương tác giữa người dạy, người học với môi trường dạy học. Trong đó, tương tác giữa người dạy và môi trường dạy học có vai trò quan trọng bởi người dạy chính là người biết rõ những khó khăn, những thuận lợi của môi trường dạy học từ khâu thiết kế đến tổ chức và điều khiển môi trường dạy học. Điều này giúp cho người học biết khắc phục những hạn chế, khó khăn trong quá trình học tập. Nhận thức đúng đắn vấn đề này giúp cho người dạy hướng dẫn người học giảm bớt áp lực khi nắm được những nội dung cơ bản, những tri thức mới trong bài giảng.

Trong dạy học tương tác, tương tác giữa người học và người học với môi trường dạy học là tương tác giữa người học với các yếu tố cụ thể của môi trường học tập cần được người học tận dụng các ưu thế của nó trong quá trình học tập. Đó là, nội dung, tài liệu, phương tiện kỹ thuật, đồ dùng dạy học, định hướng, tư vấn của người dạy, ý kiến của người học trong lớp. Với nội dung tương tác phong phú như vậy nên loại tương tác này được đánh giá là tương tác trọng tâm của dạy học tương tác. Điều chúng ta cần nhấn mạnh để làm rõ là không phải mọi quá trình dạy học đều có thể áp dụng dạy học tương tác ở mức độ cao mà tùy theo mục tiêu, nội dung và điều kiện dạy học có thể áp dụng dạy học tương tác ở những mức độ phù hợp để tổ chức tối ưu các hoạt động tương tác.

Hai là, thường xuyên rèn luyện kỹ năng sư phạm cho thầy giáo, cô giáo, những người trực tiếp dạy học tương tác. Giống như mọi ngành nghề khác, để làm nghề người lao động cần phải có kiến thức và kỹ năng chuyên môn. Đối với người giảng viên, ngoài kiến thức và kỹ năng chuyên môn thì cần phải có năng lực sư phạm. Thiếu kỹ năng sư phạm cũng có nghĩa là không có khả năng làm nghề giảng dạy cho bất cứ loại hình đào tạo nào, đối tượng đào tạo nào. Để dạy học tương tác có hiệu quả người giảng viên phải có những kỹ năng chuyên biệt, đó là kỹ năng dạy học, kỹ năng giáo dục, kỹ năng nghiên cứu khoa học, kỹ năng tự học, tự bồi dưỡng. Trong đó kỹ năng giảng dạy và kỹ năng giáo dục là những kỹ năng cơ bản. Vì quá trình dạy học thầy, cô còn tiền hành giáo dục người học, đồng thời thông qua giáo

dục mà dạy học. Thầy, cô giáo có kỹ năng sư phạm tốt thì mới giúp được học trò rèn luyện kỹ năng nghề có hiệu quả. Vì vậy, đòi hỏi bản thân thầy, cô giáo phải có nhiều cố gắng, luôn là tấm gương sáng cho sinh viên noi theo. Mặt khác, thầy cô giáo phải thường xuyên giám sát quá trình rèn luyện kỹ năng của sinh viên, sớm phát hiện những lệch lạc, điều chỉnh, bổ sung xây dựng từng kỹ năng cho sinh viên.

Ba là, giáo dục sinh viên tự giác, chủ động, sáng tạo quá trình học tập. Như chúng ta đã biết, hành vi lịch sử trước hết của con người là thỏa mãn nhu cầu đầu tiên là ăn, mặc, ở từ đó nảy sinh nhu cầu tiếp theo. Không có nhu cầu, xã hội không vận động và phát triển. Học tập mà không có nhu cầu thu lượm tri thức, chuẩn bị hành trang vào đời cho chính mình thì học tập không có hiệu quả. Thế kỷ thứ V trước công nguyên, Khổng Tử đòi hỏi người học phải có nhu cầu thực, phải suy nghĩ độc lập, tự phát hiện vấn đề, chủ động đặt vấn đề với người dạy. Nhu cầu tạo nên hứng thú trong học tập của sinh viên và không khí trong lớp học. Thiếu hào hứng, hăng say, sôi nổi trong quá trình học tập tất yếu dẫn đến sự độc thoại của giảng viên, đó thực chất là không hoàn thành được quy trình dạy học.

Quá trình học tập ở đại học không phải bắt đầu khi sinh viên lên lớp nghe giảng mà chỉ thực sự bắt đầu khi sinh viên chuẩn bị một cách tích cực các điều kiện cần thiết để tiếp cận bài giảng. Mỗi người học cùng tham gia vào thiết lập môi trường dạy học bằng việc sưu tầm tài liệu học tập, tự làm các thiết bị dạy học, chuẩn bị tâm thế cho các hoạt động tương tác trong quá trình dạy học. Mặt khác, thực hiện hoạt động tự học của sinh viên là quá trình rèn luyện, thao tác các kỹ năng: kỹ năng đọc sách, tài liệu; kỹ năng ghi chép bài trên lớp; kỹ năng khái quát các tài liệu học tập; kỹ năng vận dụng lý thuyết vào giải quyết các bài tập tự học và ứng dụng những tri thức đã học vào thực tiễn; kỹ năng tác nghiệp các bài tập thực hành... Mỗi kỹ năng có yêu cầu, nội dung, cách thức thực hành đòi hỏi sinh viên biết vận dụng hợp lý các kỹ năng trong quá trình dạy học tương tác./.

(1) Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, T.II, Nxb. CCTQG Sự thật, tr.329.